

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

БОЙКО РАЗДЯЛА

chitanka.info

БОЙКО РАЗДЯЛА^[0]

Певецът на *Химни за смъртта на Свръхчовека* е класически пример — какво неприятно нещо е да живееш човек — и подир смъртта си. Ония, на които стъпките идват само до гроба, тях ги дразни задгробния живот на хора не от тяхната пасмина. И те, стопани само на душевно убожество, са жестоки съдии на чуждото добро и зло. — Петдесет години откак той лежи в гроба — Раздяла е погребан в парижкото гробище при Монмартр^[1], — а те все още го съдят и осъждат и богохулствуват с неговата памет. Защото той и сега е жив в живото си слово. Но не само словото на бореца, словото и на поета е още по-живо. И последното ще преживее всичко у него и у неговите съдии. Но понякога ми се струва, че той себесъзнателно съвсем сериозно казва, че на гроба му трябало да възложат не лавровия венец на поета, а меч, защото в живота той бил храбър войник, в борбите за свобода^[2]. Тия думи на бореца често се вземат като самоотрицание на поета. А още по-често се земаат те за изход на жестоки нападки, защото в също време са и едно утвърждение. Утвърждение, чрез което значението на Раздяла се пренася на друго място — на друг мегдан: на мегдана на обществените борби. Това е съвсем погрешно. Раздяла не е борец в обикновена смисъл на думата, макар да е мятал неведнаж стрели в обикновени лагери. Той е борец — един от най-смелите — за свободата на човешкия дух. Но борец пълен с противоречия. В тая сила за един поет е слабостта на бореца. За това са може би причина болните нерви на Раздяла. Но аз дръзвам да кажа: слава богу, че нервите му са били такива, защото там и само там се дължи Раздяла такъв, какъвто го имаме като борец. Че срещу здравата глупост най-доброто оръжие,

най-острите стрели се намират в колчанът на хипернервозитета. Тая характерност на Раздяла го прави близък роднина на творителя на Заратустра, най-безжалостният от борците против здравата глупост^[3]. В ръцете на тия двама борци е усъвършенствувано люто оръжие — презрението. Не презрението на дребнодушни себелюбци, а на силните духом, на което обичта е майка. Презрението на сина божий към синовете на пазарската правда.

Човешкия дух — и на Острова на Блажените, както и у нас, е в плен у войнството на Голиата, у филистрите^[4], най-многочисленото войнство, най-глупавото, най-силното. Защото има ли по-силна сила от глупостта, тоя лъскаво полирован гранит, който притиска природата на девет-десети от човечеството? И него ще победи само оная сила, която побеждава всички други камъни, като ги разяжда капка по капка. Съзнанието — живата вода на творението — не бърза, негова ход продължава столетия, но затова пък нему принадлежи победата на победите. Борците на това съзнание гинат като капките. Други свежи и по-бодри идат след тях. И каква жизнерадост грее от погледа им, от словото им! Като моя чичо, покойният Олаф ван Гелдерн^[5], те са осъдени на смърт и знаят това, знаят, че утре им е последния ден — а все пак тая вечер и до среднощ танцуват с веселата царска дъщеря — с живота — и тя е тяхна. Хората наоколо, наивните хорица, зяпат вихрения танец на рицарите на живота, без да разбират техния хероизъм, душевното им настроение. Но не зяпат само, за жалост! А съдят и отсъждат, и имат претенцията, че присъдите им почиват на истината, че са безпогрешни. Защото са присъди, които мнозинството признава. Великата заслуга на Раздяла в борбите на съзнанието на Острова е, че той е бил безпощаден към това мнозинство и присъдите му и ни учи — и ние да бъдем такива. На едно място в книгата си *С брадва и въже* той казва: „Аз съм миролюбив човек. Моите желания са: скромна хижа, удобно легло, да има какво да се яде, и градинка пред хижата. Пред прозорците на хижата ми да стелят сянка клонести дървеса. И ако бог иска да ме направи по-щастлив, той ще стори да доживея и до тая радост — да видя обесени на тия дървеса шест-седем от моите върли душмани, враговете на истината, за която се боря в живота. С разтрогано сърце ще им простя аз, пред смъртта, всички увреди, които ми са причинили в живота. Дори и това, че и като поет са ме мразили, което собствено е висша похвала за мен. Да, човек

тряба да прощава на враговете си, но само когато ги види обесени.“ Наистина, има обесници, на които се пада само такава присъда, но при все това аз не съм съгласен с мнението на Раздяла и мисля, че е слабост от негова страна да оставя господу да беси хората. На враговете си човек трябва да отплаща сам, и то като ги остави живи — да окраставеят во своята злоба! Силните духом борци имат в ръка едно мощно оръжие за унищожение низките твари — презрението. Невям великия Гладстон, един кротък старец, като отбелязваше борбата на Хайне с немските филистри и негова хероизъм в тая борба, съжалява, че той не се е ползвал по-често от презрението и е накърнил своето величие.

* * *

„Ще дойде ден и ще угасне пламъка в моите жили, зима ще се настани в гърдите ми, снегът ще покрие главата ми и мъгла ще помрачи моя поглед. Другарите ми ще лежат вече в полуизгнили гробове и ще остана един аз, като самотен клас, забравен от жътваря, посред новото поколение, което ще цъфти с нови мисли и желания. С учудване ще слушам аз нови имена и нови песни. Ще се забравят имената едновременно, ще бъда забравен и аз сам, уважаван може би от малцина, ненавиждан от много, необичан от никого!“^[6] В този откъслек е възсъздадено едно от мъчителните настроения, знайни на всякой поет, толкова по-мъчителни, колкото поета е по-съзнателен. Но тоя път ясновидството на Раздяла се оправдава само наполовина: него наистина ненавиждат мнозина, но действителността не потвърждава, че никой не го обича и че той стои самотен мъртвец между живите. Поета Раздяла може да бъде обичан само от читатели, способни непосредствено наивно да възприемат неговата поезия, или от хора с висока култура. По средата на тия две количества стои онова войнство на Голиата, самоуверената ограниченост, отвратителна, която пои душата си от обществените помийни ями и се уригва по уличните вестници. Тая сган от омраза към бореца мрази и поета. Мрази оногова, който е създал дивната *Книга на песните*^[7], в които е разказана историята на една нещастна любов. А покрай едната, на всички. Тъй като че ли иска да каже поета с песните си, в което и аз

съм негов партизанин. Величието на един живот е в неговото нещастие и най-често любовта е художника на това величие. Раздяла два пъти е любил и двата пъти нещастно, както ни уверява биографът му. Но подозрително е това негово уверение. Втората любов е вече мост към третя, към едно тъй наречено щастие — съпружеството. И наистина, когато любовта за трети път дръпва поета за ухото, той без много да му мисли се оженва и ако се извадят от сметката болните му нозе, безпокойните нощи и разпрята му с издателите, живял е, докато умре, щастлив живот. Живот за незавиждане! През тоя живот той е пял и писал много неща, от които малко има дето би могли да се мерят с песните и писанията му отпреди. Най-хубавите от тия малко неща са в сборката му *Епически песни*^[8]. Но все пак те са алмази; брилянтите са ония, от които е сглобена диадемата, наречена *Книга на песните*. Биографът му и историко-литераторите постоянствуват да твърдят, че поета е ковал тая диадема да приляга на две глави. На главите на двете му братовчедки — първата и втората му любов, — двете му изгори^[9]. Хора без глави всякога ще твърдят това. Или по-право: хора с глави, но без сърца и с богат опит само на здрави крака. Защото след първата любов онова, що се разнася на здрави крака и с което се митка по улиците на живота, не е вече сърце, а твърде обикновено парче месо. Първата любов е аромата на сърцето и както аромата на всяко цвете, и тя изчезва преди дори то да увехне. А човешкото сърце живее и след като е увяхнало и люби пак, както разказват бабичките. Но на развалините на първата любов расте бръшлян, цветето на смъртта и на незабравимия спомен, онова цвете, на което черните семки са тъй горчиви. Бръшлян обвива образа на Раздяловата изгора — първата и последня, — за чиято любов ни пее той. Пак ще повторя: биографите и литературните критици могат до воля да сочат документи, че поета е любил две, три или десет. То са чисто външни работи. Подир корабокрушение, плувците се ловят за каквито сварят трески или дървета и плават по морето. Така е и след корабокрушение в душата на човека. За какви хванат е плувал поета по световното море — защото трябва да се плува! — това нещо има чисто биографичен интерес. Важното е да се знае, че той е претърпял жестока катастрофа и че не я е забравил до последните дни на живота си, когато сляп и немощен вече пак се е опитал да люби — види се да докаже, че не само Гете

може да си позволява тази бравура^[10] на природата. Който вярва на един поет, няма защо да не вярва и на другия!

Лани празнуваха петдесет години от смъртта на Раздяла^[11], поета на нещастната любов и великия вълшебник на лирическата песен. Скоро ще празнуват сто години от появяването на свят *Книгата на песните*^[12]. И ще минават пак години след години, ще минат столетия — и може би всичко друго, що е създал нейния творец, в повечето случаи тъй тясно свързано с времето, ще побледней и ще изчезне из интересите, из паметта на хората. Времето ще поквари, ще унищожи и паметниците, които ще му издигнат — защото все някога ще му издигнат и паметници: и ще го зарови времето в страниците на историята со всичките дрипи от живота му, които сега перат по вестниците; и едно само ще остане да живее — живота на вечното настояще — *Книгата на песните*. И певеца на небесата ще възблагодари бога, когото е отрицавал тук долу на грешния свят и в грешния си живот. Но види се само в грехът се ражда правдата. Певеца неведнаж е отричал бога и се е присмивал на името и с брадата му — докато, недалеч от последния си ден, пада пред него на колене и поисква прошка. Тази прошка, че я е искал, стана явно след смъртта на поета, когато се напечата *изповедта* му и поемата *Химни за смъртта на Сврѣхчовека*.

* * *

Той е роден срещу първи януари 1800 и умрял 1858 в Париж^[13], дето бе отишъл да си прави операция на един мазол в душата. По онова време в Париж времето се е разваляло на няколко пъти и това съсипва бедния поет, на когото чичо му не пратил навреме пари^[14], за да се храни добре и противостои на увещанията на др. Тиерса да се оперира там, дето не е невям имало нужда^[15]. Но за неговата смърт няма защо особно да се сетува: на земята той свърши всичко земно, мир на прахът му! И дано бъде съдено да кажат за вас тъй и да кажат още — че вий сте живели нещастно, но делата ви огряват щастието на другите. — И ако бог не ви възложи изпълнение на свои дела, не малко

щастие е пак да се насладите от делата на поета — от неговата *Книга на песните* и *Химни за смъртта на Свръхчовека*^[16].

Книгата на песните е една пролет. Небето над нея е, като теменуга, модро и ясно и някак си учудено — или от врявата долу по пъстрата земя, или там-хе от тежките облаци на пръснатата буря; а земята е окичена с люляка, ясмин, закъснели и затова по-мили теменужки, кичури кестенови цветове. По-нататък са изправени безмълвно кипариси — стражи на гроба на умрели идеали и жива в смъртта любов, а още по-нататък, в дрезгавината на южния зной, се кърши палма и простира вейки в купнеж към тъмнолистия бор на север. Земята е пременена за сватба и поглежда откъде ще се зададе лятото — а славея пей и се упоява и дрозда му приглася, изправен над гнездото, дете пищят вече излупените малки — и желтоклювия кос надува флауто си в шубрака на широкоперестите лешници, и авлигата, хобоя в оркестра на пролетта, меланхолно свий, извий и затрепти, като че се оплаква, и оплаква и иска да каже: „Защо? Защо е всичко това? И лани беше тъй, и лани тече реката буйна и бистра... и пресъхна, и жабите квакаха по гленясалите бари, и папуняка рови с дълъг клюв в ровката земя да мъкне червеи оттам!“ — Е, та що? Е, та що? — Отговаря чевръсто и пъстро синигерче: — Нека да е тъй! Е, та що?

*Омая во сърцето лей
дъхът на пролетта,
из храсти нейде славей пей —
и тъжна му е песента.*

*И пее той за пролетта,
за дивний дъх на май...
Тъй дивен както любовта —
че както нея малко трай*^[17].

И който, като авлигата, е тъжно настроен и пролетта не му е радост, а тъжна безцел, нека не слуша песента на пролетта — не чете *Книгата на песните*, — а обърне слух към онзи могъщ оркестър, който в храма на живота изпълнява *Химните за смъртта на*

Сврѣхчовека, оркестър, в който известни партии на солистите се изпълняват от пет живи гласа, както в някоя от най-дивните симфонии: един бас от бреговете на Гангес^[18], два баритона от Палестиня, един тенор от храма на Аполона в Делфи^[19] и един дискант от най-високият връх на Стара планина, планината на Заратустра. Оркестра на тая симфония е нагласен по камертона на един тъмен сън на автора ѝ — за възложената от твореца задача на Сврѣхчовека: да бъде звено между Началото и Края, да довърши недовършеното от уморения творец, да се слей с него — вълна от вълните, вълна на вълните — с океана на Вечността — и поднови силата му за ново начало, и тъй все во веки веков и нескончание века. Тоя химн на живота и вечното възобновение е — лесно ще си помисли някой — едно ехо и на Нитчевата идея за „Вечното връщане“. Обаче между идеята на нашия поет и идеята на Нитче има голяма и съществена разлика. У Нитче се връща всичко, що е било, и връща се, за да бъде пак както е било, без каква и да е промяна; у нашия поет „това, което е било“ е само материал за строежа на бъднето, степен към по-висше. В тоя химн на живота има песни за смъртта с най-жизнерадостен нюанс. И въобще поемата на Раздяла е поема на жизнерадостта — пълна противоположност на песента на отчаянието и безцелието на живота. Ония критици, които говорят за поета като за нитчеанец, не би било зле да се взрат в разликата на идеите в *Химните* и *Вечното връщане* у Нитче и да видят, че нашия поет не е нито ученик на немския поет-философ, а камо ли негов раб.

Химните за смъртта на Сврѣхчовека са издавани много пъти, но особно е известно изданието на Стеля, Артания, 1880^[20], печатано на японска хартия, с илюстрации от най-добрите художници на Острова. Това издание е послужило за образец на много други книги стихове, че с него е показано какво грамадно значение има едно хубаво нещо, когато е и с хубава външност. За поезията е ценно онова, което и за жената: хубавата премяна. Немарливото всякой немари.

---

[0] Въпреки уговорката си към края на очерка, с посочване разликата между своите и Нитчевите идеи, в тоя очерк в най-голяма степен Славейков се е поддал на упадъчните възгледи на немския философ, като очевидно е искал да се представи като поет-философ, с концепцията за „сврѣхчовека“ (избраника, като цел на битието). Тая

концепция той е провел и в поемата си, сложена в антологията като такава на Бойко Раздяла („Химни за смъртта на свръхчовека“). В пълно противоречие с демократичните възгледи и близкото до живота творчество на Хайне, той — без да споменава името му — е свързал образа на Бойко Раздяла с образа на Хайне, като му приписва посочените възгледи. Очеркът е така написан, като че ли се говори за живота на Хайне, с използване на много факти из биографията му — любовта му с двете му братовчедки, и женитбата му, болестта му, която в последните години на живота му го държи в легло; погребението му в парижкото гробище Монмартър и др. Наред с изтъкнатата тенденция на очерка, в него е изразена голямата любов на Славейков към Хайне. — Славейков е под силното влияние на Хайне в младежките си години, когато го чете в руски превод и в негов дух написва първата си стихосбирка „Момини сълзи“ (1888 г.); многократно превежда негови стихове, вкл. в „Немски поети“, където пише и очерк за него, с редица паралелни места между този очерк и очерка за Бойко Раздяла. Пише за него и студиите „Историята на една малка песен“ (за Хайневото стихотворение „На север бор самотен“), „Хайне в България“ и др. В „Олаф ван Гелдерн“ той сочи Хайне като един от тримата, за които „си спомня с особена симпатия“: Гьоте, Хайне и професора си по естетика, идеалиста Фолкелт („един елинин, един юдей и един шваба“; нарича Гете елинин поради любовта му към античната гръцка литература; „юдеят“ е Хайне, а Фолкелт — „швабата“). — Бойко — разпространено народно име (използувано от Славейков и в поемата му „Бойко“ в „Епически песни“); отговаря на идеята му за този образ като образ на борец, както изрично е наречен в очерка — макар че са направени уговорки против конкретната обществена борба (като се има пред вид участието в нея на Хайне) и се говори за някаква борба за „свободата на човешкия дух“, в насоката на индивидуализма. — Раздяла — измислено име. ↑

[1] В „Бегли спомени“ М. Белчева съобщава, че при отиването си в Париж Славейков често ходел в „парижките гробища. Père Lachèse — на гроба на френския поет Алфред де Мюсе — и «оттам в Монmartre, при Хайне»“, т.е. на Хайневия гроб. ↑

[2] Перефраз на известните Хайневи думи: „Не знам наистина дали заслужавам един ден светът да окичи с лавров венец ковчега ми...

Но меч трябва да положите върху ковчега ми, защото аз бях доблестен войник в освободителната война на човечеството“. ↑

[3] Творителят на Заратустра — Нитче; „здрава глупост“ той нарича — и тук Славейков подема — широките демократични възгледи на народната маса и нейните дейци, идеята за народното множество като демиург (творец) на живота. Хайне е напълно чужд на това разбиране и затова напразно тук е сложен в същия кадър. ↑

[4] Филистери Гьоте, Маркс, Енгелс наричат хората с еснафска психология, свързани с дребнавия практицизъм на дребнобуржоазния живот. На много места Славейков си служи в такъв смисъл с тая дума (или с нейното, направено от него, побългаряване — фасулковци, по името на омразния му Бобчев) — но тук, като говори против „войнството на Голиата“ (т.е. широката маса), той влага в тоя термин смисъла, даван му от философите и естетиците-идеалисти, като синоним на народа — все във връзка с влиянието на Нитче при написването на тоя очерк. ↑

[5] Олаф ван Гелдерн е измисленото име, под което Славейков пише за себе си; името Олаф е свързано с Хайне — така се нарича героят на една от популярните му поеми — „Рицар Олаф“. ↑

[6] Думите, които влага в устата на Бойко Раздяла в целия очерк, са вариации на Хайневи мисли; специално тоя цитат е из Хайневата книга „Идеи. Книгата Le Grand“ (Великият) (1926 г.) — с малки изменения. ↑

[7] „Книга на песните“ — стихотворен сборник от Хайне (1827 г.). Така Славейков озаглавява подготовения от него сборник с български народни песни (излязъл в 1917 г.). ↑

[8] Хайне няма книга „Епически песни“. Тук Славейков визира своята едноименна книга, като по тоя начин слива своя образ с образа на Хайне в очерка. ↑

[9] Двете братовчедки на Хайне — „двете му изгори“, за които пише Славейков — са Амалия и сестра ѝ Терезия, в която се влюбва по-късно. ↑

[10] Бравура — от френската дума *bravoure* — храброст, доблест; тук в смисъл на волност, като се прави намек за любовта на Гьоте в по-късните му години. ↑

[11] 50 години от смъртта са се навършили няколко години преди написването на тоя очерк — Хайне е умрял през 1856 г. ↑

[12] В това време стогодишнината от излизането на „Книга на песните“ (1827 г.) е още далече, в 1927 г. Славейков обаче в цялата антология нарочно си служи волно с истинските дати, тъй като се е поставил на основата на една измислена действителност. ↑

[13] Тия години не отговарят точно, но са близки до истинските години на раждането и смъртта на Хайне (1797–1856 г.). Самият Хайне пише, че е роден в началото на века, за да може да каже, че е син на новия (19-ия) век. Умира, както е отбелязано в очерка и за Бойко Раздяла, в Париж. ↑

[14] Хайне е имал богат чичо, Соломон, в Хамбург. ↑

[15] Др. Тиерс — д-р Тиерс (по френското произношение — Тиер); намек за лекуванията на самия Славейков в Париж. ↑

[16] Хайне няма книга „Химни за смъртта на свръхчовека“. ↑

[17] Стихотворение, написано от Славейков в духа на Хайневите от цикъла „Нова пролет“. Печатано най-напред в „Българска сбирка“, кн. 1, 1896 г. в цикъла „Пролет през есента (Момини сълзи)“; отделни промени на думи при поместването му в очерка — в „Българска сбирка“ е „цветът на пролетта“ вместо „дъхът на пролетта“; и „сладкий дух на май“ вм. „за дивний месец май“ и др. ↑

[18] Гангес — удължена форма на названието на индийската река Ганг. ↑

[19] Делфи — град в антична Гърция, в подножието на планината Парнас, с прочут храм на Аполон. ↑

[20] „Химни за смъртта на свръхчовека“ нямат такова издание и изобщо не са излизали в книга преди „На Острова на блажените“, името на издателя Стеля е измислено, в духа на другите имена в антологията; интересно е, че отново се явява името на града Артаня (от Янтра, като се има пред вид Търново, който е на Янтра) — след биографичния очерк за Боре Вихор; явява се и в другите очерци за поети в антологията — за Недан Ветко, Нягул Кавела и др. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.